

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування

“Затверджено”

На засіданні Приймальної комісії
УДУ імені Михайла Драгоманова

протокол №5 від 28 березня 2024 р.

Голова Приймальної комісії

Віктор АНДРУЩЕНКО

“Рекомендовано”

Вченою радою Навчально-наукового
інституту публічного управління та
адміністрування

протокол №5 від 11 січня 2024 р.

Голова Вченої ради

Віталій СТАШУК

Програма фахового іспиту

з соціокультурної діяльності та фахових дисциплін

**для громадян України/іноземних громадян та осіб без громадянства, при вступі на
навчання для здобуття ступеня магістра на базі раніше здобутого освітнього ступеня**

галузь знань: 02 Культура і мистецтво

спеціальність: 028 Менеджмент соціокультурної діяльності

освітня програма: Менеджмент соціокультурної діяльності

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ВСТУПНОГО ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ

Програма вступних випробувань розроблена на основі Типових навчальних програм підготовки менеджерів соціокультурної діяльності ступеня бакалавра та освітньо-кваліфікаційного ступеня спеціаліста і спрямована на виявлення рівня сформованості професійної компетентності випускників даної спеціальності у відповідності до Державних стандартів вищої освіти з урахуванням відповідних спеціалізацій.

До змісту програми включені наступні курси: «Культурологія», «Історія культури», «Соціокультурна діяльність», «Менеджмент у соціокультурній сфері».

Визначено основні питання кожної навчальної дисципліни, які розкривають сутність, особливості та специфіку організації соціокультурної діяльності. Особлива увага приділена питанням використання сучасних підходів до організації взаємодії людей в процесі соціокультурної діяльності. На основі змісту програми визначено орієнтовні питання вступних випробувань. Структура білету складається з двох теоретико-методичних питань комплексного характеру та творчого завдання – проекту з соціокультурної діяльності, який обирає і захищає сам абітурієнт. Комплексний характер білету дає можливість виявити професійну позицію вступника, бачення та розуміння актуальних проблем соціокультурної діяльності, рівень теоретичної підготовленості та сформованості практичних фахових умінь з урахуванням спеціалізацій. Відповіді абітурієнтів на теоретикометодичні питання та підготовка творчого завдання допоможе спрогнозувати результативність подальшого навчання студентів на вищому ступені освіти.

Організація соціокультурної діяльності у суспільстві – важливий чинник його функціонування та розвитку. Саме ця обставина вимагає рішення цілеспрямованих науково-практичних завдань соціокультурної діяльності, здійснюваних у сфері культури та освіти. В умовах модернізації суспільства, децентралізації управління соціокультурними процесами, необхідно пам'ятати про пріоритет гуманістичних підходів до виховання, розвитку та освіти. У цьому контексті особливої актуальності набуває підготовка спеціалістів соціокультурної сфери, які: засвоїли знання про основні категорії, поняття, проблеми, напрями досліджень в сфері культурології та історії культури; уміють використовувати теоретичні та емпіричні методи наукового дослідження; орієнтуватися в основних теоріях, концепціях, підходах до організації, управління, здійснення професійної діяльності в соціально–культурній сфері.

Вступний комплексний іспит (співбесіда) будується за інтеграційним принципом, орієнтований на основну спрямованість професійної діяльності майбутнього спеціаліста – менеджера соціокультурної діяльності, основними професійними ознаками якого мають виступати готовність до здійснення фахової діяльності на засадах глибоких знань про минулі та сучасні соціокультурні процеси, модернізаційні та інноваційні тенденції в суспільстві.

У разі необхідності вступне фахове випробування може здійснюватися дистанційно за умови надійної аутентифікації особи вступника.

2. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ АБІТУРІЄНТА НА ВСТУПНОМУ ФАХОВОМУ ВИПРОБУВАННІ

<i>За шкалою університету</i>	<i>Визначення</i>	<i>Характеристика відповідей абітурієнта</i>	
		<i>На питання теоретичного змісту</i>	<i>На питання практичного змісту</i>
<i>0-99 балів</i>	<i>Низький</i>	Абітурієнт не усвідомлює змісту питання білету, а тому дає відповідь не по суті поставлених запитань. Не розуміє культурологічних термінів, не орієнтується в сучасних наукових дослідженнях в соціокультурній сфері, не вмie обгрунтовувати професійне значення знань.	Теоретичні положення не ілюструються прикладами з практики, абітурієнт не вмie вирішувати на основі попередньо набутих знань прості ситуації в соціокультурній сфері. Запропоновані проектні рішення мають не фаховий характер.
<i>100-139 балів</i>	<i>Задовільний</i>	Відповіді на питання білету носять фрагментарний характер, характеризуються відтворенням знань на рівні запам'ятовування. Знання та розуміння культурологічних термінів поверхове, відсутнє уміння обгрунтовувати власну думку.	Абітурієнт частково вмie використовувати фахові знання для розробки проекту з соціокультурної діяльності.
<i>140-169 балів</i>	<i>Достатній</i>	Відповіді на питання білету вірні і достатньо повні. Абітурієнт оперує культурологічними термінами без особливих труднощів, вмie логічно побудувати відповіді на поставлені питання, орієнтується в соціокультурній галузі, логічно обгрунтовує власну думку.	Абітурієнт умie використовувати теоретичні знання для розробки типових проектів з соціокультурної діяльності.

170-200 балів	<i>Високий</i>	Абітурієнт дає вірну і розгорнуту відповідь на питання білету. Добре орієнтується в історії світової культури. Глибоко розуміє значення культурологічних термінів та вільно ними оперує. Різнобічно аналізує закономірності розвитку в соціокультурній сфері. Відповідь розгорнута, глибоко обґрунтована, логічно структурована, абітурієнт вільно користується професійною термінологією щодо сучасного стану розвитку соціокультурної галузі.	Абітурієнт уміє використовувати теоретичні знання для розробки оригінальних соціокультурних проєктів.
------------------	----------------	---	---

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ СПІВБЕСІДИ

Якщо абітурієнт під час вступного випробування з конкурсного предмету набрав від 0-99 балів, то дана кількість балів вважається не достатньою для допуску в участі у конкурсному відборі до УДУ імені Михайла Драгоманова. Критерії оцінювання не змінюються в залежності від форми проведення вступного фахового випробування (очного чи дистанційного).

Оцінювання рівня знань абітурієнтів проводиться кожним із членів предметної комісії окремо, відповідно до критеріїв оцінювання. Загальний бал оцінювання рівня знань абітурієнта виводиться за результатами обговорення членами комісії особистих оцінок відповідей абітурієнтів. Бали (оцінки) вступного фахового випробування виголошуються головою предметної комісії усім абітурієнтам, хто брав участь у випробуванні, після закінчення іспиту.

Фахова комісія аналізує результати співбесіди методом експертної оцінки й колегіально приймає рішення: про «рекомендовано до зарахування» або «не рекомендовано до зарахування», з урахуванням співбесіди з мови (української, англійської).

4. ЗМІСТ ПРОГРАМИ ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ

4.1. Соціокультурна діяльність

Тема 1. Теоретичні засади соціокультурної діяльності

Соціокультурна діяльність (СКД) як галузь наукового знання та навчальна дисципліна. Еволюція практики та поняття «соціокультурна діяльність». Становлення соціокультурної діяльності як галузі наукових знань. Функції та критерії соціокультурної діяльності. Зміст і

значення поняття «функція». Культурозберігаюча, розвивальна, комунікативна, рекреаційна функції СКД. Критерії якості та ефективності СКД.

Тема 2. Соціально-культурна сфера та дозвілля

Соціально-культурна сфера та соціокультурна діяльність. Критерії соціокультурної діяльності. Тенденції розвитку соціально-культурної сфери на сучасному етапі.

Галузі реалізації СКД. Місце дозвілля в структурі вільного часу людини. Види відпочинку і розваг, їх особливості.

Рівні дозвіллевої діяльності: споживання, творчість, екстеріоризація. Принципи дозвіллевої педагогіки: принцип інтересу; принцип єдності рекреації та пізнання; принцип спільної діяльності.

Гра як вид і засіб СКД Історія виникнення гри. Взаємозв'язок культури та гри. Особливості гри як соціокультурної діяльності. Ігрові співтовариства. Структура гри, вимоги до її проведення.

Тема 3. Соціокультурна діяльність та організація спеціальних подій

Спеціальні події в соціокультурній сфері. Соціальне значення свят. Спеціальні події та свята в сучасному суспільстві та діловій практиці. Загальні вимоги до підготовки та організації спеціальних подій.

Види спеціальних подій та суспільних заходів. Презентації та конференції як важливі соціальні події, їх значення та особливості організації. Фестивалі, церемонії та їх значення в культурному житті. Протокол та етикет особливих подій.

Свята та виставково-ярмаркові події. Українські народні та офіційні свята. Шоузаходи. Конкурси та лотереї. Виставки, ярмарки. Особливості дитячих свят та спеціальних подій.

Сучасні інформаційні технології в соціокультурній діяльності. Значення сучасних інформаційних технологій. Сучасні інформаційні технології та менеджмент СКД.

Залучення коштів з різних джерел. Фандрейзинг та краудфандінг. Проблема залучення коштів на соціокультурну діяльність. Планування фандрейзингової кампанії. Проведення краудфандінгової роботи.

4.2. Культурологія

Тема 1. Теоретичні аспекти культурології

Поняття культури та основні підходи до її визначення. Структура культури та її функції. Культурологія – наука про культуру. Культурологія як гуманітарна наука.

Проблема розвитку в культурі. Різновиди культурних змін. Джерела змін в культурі. Динаміка культури та культурно-історичні типи.

Історико-етнографічна типологія культури. Проблема типології культури в історії гуманітарної думки. (М. Я. Данілевський, О. Шпенглер, К. Ясперс, М. Драгоманов, В. Вернадський, О. Кульчицький).

Первісна культура та її особливості. Періодизація первісної культури. Тотемізм та магія первісної культури. Виникнення та трансформація міфів.

Тема 2. Прикладні аспекти культурології

Особистість як результат культури. Людина в контексті Східної та Західної культури.

Семіотичні аспекти культури. Культура як особлива форма комунікації. Культура як текст. Символ в культурі. Символи та знаки в українській культурі

Суспільство і мистецтво. Поняття художньої культури. Мистецтво в сучасному світі. Масова та елітарна культура. Культура в інформаційному суспільстві.

4.3. Історія культури

Тема 1. Давні культури та Східні культурні регіони

Анімізм давньої культури. Єгипетські піраміди як культурний феномен. Антична спадщина у розвитку Європейської культури. Розвиток та занепад античної культури.

Особливості історії культури Китаю. Роль даосизму та конфуціанства у розвитку культури Китаю. Архітектура і пейзаж середньовічного Китаю. Культура Японії. Культура японської аристократії. Роль буддизму як державної релігії у розвитку японської культури. Релігія та наукове пізнання в культурі Індії. Своєрідність та унікальність Індійської культури. Індії в становленні культурних засад стародавньої Індії. Мистецтво та архітектура в культурі Індії. Культура Індії за часів британського правління.

Передумови формування культурного регіону. Ісламізація та арабізація як механізми поширення ісламської культури. Коран – пам'ятка культури. Історія створення Корану. Догмати ісламу. Арабо-мусульманське мистецтво. Внесок арабів в світову поезію, літературу, науку, мистецтво.

Тема 2. Історія культури Африки, Європи та Америки

Культура Західної та Центральної Африки. Особливості формування культури Чорної Африки. Сахара – колицька африканських народів. Перші державні утворення Західної та Центральної Африки. Культура Східної та Південної Африки. Історичні форми державності. Мистецтва та художні ремесла народів Східної та Західної Африки.

Динаміка культурно-історичних процесів у Європі. Середньовіччя, Відродження, Реформація, Просвітництво, XIX – XX століття. Гуманізм та гуманістична спрямованість європейської культури. Мистецтво в структурі європейської культури. Дитина в європейській культурі. Культура Сполучених Штатів Америки. Ранній колоніальний період. Формування американської нації та її культури в пізній колоніальний період. Здобуття державної незалежності США. Культура Канади. Період ранньої колонізації. Культурні наслідки англійської колонізації Канади.

Культура слов'ян у системі історико-теоретичних знань. Слов'янознавство як система історико-теоретичних знань. Слов'янська міфологія. Велесова книга. Трипільська культура та інші археологічні слов'янські культури. Традиції та звичаї слов'ян. Культурні традиції України. Культура і самосвідомість східних слов'ян. Самобутність культури Київської Русі та зовнішніх впливи на неї. Естетичні уявлення східних слов'ян. Школа і наука в Українській духовності

4.4. Менеджмент у соціокультурній сфері

Тема 1. Наукові основи соціокультурного менеджменту

Наукові теорії діяльності. Діяльність як рушійна сила суспільних процесів. Моделі колективної поведінки людей як база соціального процесу. Діяльність як втілення індивідуальних якостей особистості. Культурний рівень. Оптимальний суб'єкт діяльності. Види діяльності. Соціокультурна діяльність, її творчий характер. Взаємодія соціального і культурного. Людина як носій культури. Закономірності розвитку соціально-культурної сфери.

Тема 2. Соціокультурна діяльність і управління

СКД як об'єкт управління в умовах ринку. Світоглядні аспекти управління. Традиційні підходи до розвитку культури. Сучасна управлінська культура. Моделі управління СКД. Оптимальна модель. Специфіка соціокультурного менеджменту. Комерційні та некомерційні організації. Механізми менеджменту в соціокультурній сфері. Соціокультурний менеджмент як компонент культурної політики. Міжнародні та державні документи як орієнтири культурної політики. Функції держави в управлінні соціальною сферою. Відомчий підхід в реалізації цілей та завдань культурної політики. Структура державного управління культурою в Україні.

Організація діяльності соціокультурних закладів. Функції масових закладів культури. Проблемність відносин суб'єкта і об'єкта в СКД. Визначальна роль характеру культурного процесу для взаємовідносин в СКД. Статус суб'єктів соціокультурної діяльності. Менеджер як суб'єкт управління: ролі та особистісні якості. Кадри менеджменту СКД та система їх підготовки. Формування системи неперервної освіти в галузі культури. Сутність методу «навчання через діяльність». Атестація кадрів. Соціокультурна діяльність, її творчий характер. Роль спілкування в діяльності. Спілкування як основна форма діяльності соціокультурного менеджера.

Тема 3. Механізми управління СКД

Категорії соціально-культурної сфери: культурна спадщина, література і публікації, музика, виконавське мистецтво, образотворче мистецтво, кінематограф, фотографія, радіо, телебачення, спорт, ігри, природа та навколишнє середовище, загальне та місцеве управління. Види соціокультурного менеджменту та функції менеджерів (арт-менеджмент, менеджмент виставок та презентацій, менеджмент літературної творчості та видавничої справи, та бін.). Кваліфікаційні характеристики, професіограми та моделі спеціаліста в менеджменті соціокультурної сфери. Типи особистості менеджерів та особливості їх діяльності. Показники професійної компетенції. Етика ділових відносин. Умови формування інноваційної особистості менеджера СКД.

Інформація як інструмент управління. Інформаційні системи менеджменту. Інформаційні потоки в соціокультурному закладі. Адресний розподіл інформації. Основні підсистеми інформації: бухгалтерсько-статистична, кадрова, організаційна, виробничотворча. Установча документація. Інформаційні мережі. Вимоги до інформаційних систем управління. Вимірювальні якості інформації. Методи забезпечення інформаційних технологій.

Тема 4. Практика менеджменту

Технології управління персоналом в соціокультурному закладі

Форми управлінських відносин в колективі. Самоуправління – основа менеджменту співпричетності. Умови розвитку самоуправління. Посада та роль співробітника. Колектив та команда. Критерії ефективності роботи команди. Статусні позиції соціокультурного менеджменту: адміністратор, керівник, управлінець. Категорії закладів культури та специфіка менеджменту в них. Культура і клімат в колективі. Управління кадрами в соціокультурному закладі: залучення, підготовка, збереження кадрів. Стиль роботи керівника закладу.

Специфіка економічної діяльності соціокультурних закладів. Унікальність соціокультурного продукту. Економічний потенціал закладів культури. Механізми фінансування. Диференціація видів СКД в ринковій економіці. Основні типи фінансування СКД та розподіл доходу. Причини зменшення обсягів фінансування соціально-культурної сфери в умовах ринку. Характеристика комерційних та некомерційних видів діяльності в соціокультурній сфері. Механізми економічної підтримки закладів культури державою.

Маркетинговий простір закладу культури. Традиційні види та новітні схеми маркетингу. Маркетингові технології соціокультурних закладів. Відмінності продукту, просування, ціноутворення, реклами, і т.п. Соціально орієнтований та соціально-етичний маркетинг. Співвідношення між місією соціокультурного закладу та підприємницькою діяльністю. Досвід дозвілєвого маркетингу в Україні. Бізнес та мистецтво. Художній маркетинг та його відмінності. Мотиви благодійництва. Меценатство. Спонсорство. Фандрейзінг. Краудфандінг.

Характеристика зовнішнього соціокультурного середовища. Імідж соціокультурного закладу та його адаптація до середовища. Культурне середовище як простір для діяльності. Категорії населення та їх культурні потреби. Типи людей з характерними реакціями на культурне середовище та на продукти культури. Зв'язок закладу культури з реальним життям. Реклама, PR, пабліситі, імідж, бренд та інші категорії сучасного соціокультурного середовища.

5. Для пільгових категорій осіб, яким надано право складати вступні випробування (особи, що потребують особливих умов складання випробувань) в УДУ імені Михайла Драгоманова за рішенням Приймальної комісії створюються особливі умови для проходження вступних випробувань.

6. СТРУКТУРА БІЛЕТУ ВСТУПНОГО ФАХОВОГО ВИПРОБУВАННЯ (СПІВБЕСІДИ)

**Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування**

Ступень магістр

Галузь знань: 02 Культура

*Спеціальність: 028 Менеджмент
соціокультурної діяльності*

Освітня програма _____

На базі ступеня/ОКР: бакалавр/спеціаліст

**Вступне фахове
випробування**

Екзаменаційний білет №1

1. Реклама, PR, пабліситі, імідж, бренд та інші категорії сучасного соціокультурного середовища.
2. Виставки та ярмарки як особливі події.
3. Презентація власного творчого проекту з соціокультурної діяльності

Затверджено на засіданні Приймальної комісії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова Протокол №5 від «28» березня 2024 р.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Соціокультурна діяльність

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 червня 1996 р. К.: Преса України, 1997. 80 с.
2. Основи законодавства України про культуру: Закон. Відомості Верховної Ради України. 1992. 26 травня (№ 21). С. 294.
3. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство: Навч. посіб. К.: Центр навч. л-ри, 2006. 208 с.
4. Донченко Н.П. Мистецтво гри: теорія і практика ігрової діяльності в умовах дозвілля: Навч. посібник. К.: ДАКККіМ, 1999. 176 с.
5. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність. Навч. пос. Суми: Видавництво Університетська книга, 2019. 122 с.
6. Лисакова І.В. Музичне оформлення культурно-дозвіллевих програм. Навч. пос. Суми: Видавництво Університетська книга, 2016. 127 с.
7. Лисакова І.В. Соціокультурна анімація. Навч. пос. Суми: Видавництво Університетська книга, 2019. 236 с.
8. Культурна спадщина України: Правові засади збереження та охорони культурноісторичного середовища: 36. офіц. док. К.: Істина, 2002. 336 с.
9. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах: Підручник. К.: Кондор, 2005. 408 с.
10. Скуратівський В. Свята нашого народу. Вітчизна. 1991. №3. С. 193-195.
11. Українські традиції: Антологія / Упор. О.В. Ковалевський. Х.: Фоліо, 2004. 572 с.
12. Цимбалюк Н. М. Дозвілля в Україні. Теоретичні та емпіричні аспекти: Монографія. К.: ДАКККіМ, 2003. 224 с.

Культурологія

1. Білозуб Л. М. Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Дизайн» освітньо-професійної програми «Графічний дизайн». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. –148 с.
2. Бліхар В.С. Історія та культура України: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 480 с.
3. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України: Навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 256 с.
4. Закович М. М. Культурологія : українська та зарубіжна культура. К. : Знання , 2010. 589 с.
5. Козира Є.В. Культурологія. Навч. пос. Київ: ВСВ Медицина, 2017. 352 с.
6. Культурологія / Ред. Т.Б. Грищенко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
7. Основи культурології: Навч. посіб. / За ред. Л.О. Сандюк та Н.В. Щубелки. К.: Центр учбової літератури, 2012. 400 с.

8. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. К. : Каравела, 2000. 320 с.

9. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури. К. : Знання, 2000. 360 с.

10. Солонін Ю.Н. Культурологія. Навчальний посібник. 2013.

URL:

<https://stud.com.ua/4784/kulturologiya/kulturologiya>

Історія культури

1. Грушевський М.С. Духовна Україна. К : Либідь, 1994. 560 с.

2. Історія світової культури. Культурні регіони. / Ред. Левчук Л. К.: Либідь, 2000. 520 с.

3. Кравець М.С., Семашко О.М., Піча В.М. та ін. Культурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації / За заг. ред. В.М. Пічі. Львів: "Магнолія плюс", 2003. 235 с.

4. Культурологія: навчальний посібник для учнів, студентів і викладачів / О.О. Музальов. Львів, 2012. 185 с.

5. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 3-тє, перероб. та доп. / За ред. І. І. Тюрменко. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 370 с.

6. Огієнко І. Українська культура. К.: Абрис, 1991. 272 с.

7. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. К.: Либідь, 2001. 360 с.

8. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури. К.: Знання, 2000. 360 с.

9. Шевнюк О. Л. Історія мистецтв: навчальний посібник, 2015. Електронний документ.

URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30160>

Менеджмент у соціокультурній сфері

1. Абрамов Л.К. Азарова Т.В. Менеджмент у сфері культури. Кіровоград: ЦПТІ, 2000. 88 с.

2. Бардась А.В., Бойченко М.В., Дудник А.В. Менеджмент: навч. посіб. Д.: Національний гірничий університет, 2012. 381 с.

3. Котлер Ф., Шефф Дж. Все билеты проданы. Стратегии маркетинга исполнительских искусств. Пер. с англ.; М.: Классика XXI, 2004. 688 с.

4. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність. Навч. пос. Суми: Видавництво Університетська книга, 2019. 122 с.

5. Краудфандинг: десять базових кроків для отримання коштів на старт бізнесу. Електронний документ. URL: https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/kraudfanding_desyat_bazovih_kroktiv_dlya_otrimannya_koshtiv_na_start_biznesu

6. Менеджмент соціокультурної діяльності як напрям наукового та технологічного знання. Частина 1. Дидактика, логіка, методологія. Підручник / Олена Юхимівна Щербина, Яковлева, Ніна Дмитрівна Світайло, Микола Олексійович Ключко, Анатолій Михайлович Щербина; наук. ред. О. Ю. Щербина-Яковлева. Депонований рукопис. Суми, Репозитарій СумДУ, 2018. 207 с.

7. Перріш Д. Футболки і костюми. Наставни для креативного бізнесу. К, 2005. Видавництво ArtHuss, Fedoriv, 2015. 112 с.

8. Теорія та історія соціокультурної діяльності: навчальний посібник / О.Б. Петінова, В.В. Опанасюк. Одеса, 2018. 78 с.